

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2004

Arşiv Belgeleri Işığında

II. Meşrutiyet Döneminde Bektaşilik

A. Yılmaz SOYYER

Yard. Doç. Dr., Süleyman Demirel Ü. İlähiyat Fakültesi

aysoyyer@hotmail.com

Özet

[A. Yılmaz Soyyer, "Arşiv Belgeleri Işığında II. Meşrutiyet Döneminde Bektaşilik", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, ss. 97-109]

20. yüzyılın başları ve Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, resmen faaliyetten men edilmiş fakat fiilen açık bulunan Bektaşî tekkelerinde özellikle de Pir Evi'nde büyük bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır. İttihat ve Terakki'nin de desteğini alan Arnavut kökenli şeyh Feyzullah Efendi ve Çelebi Cemaleddin Efendi'nin arasında Bektaşîliğin tek meşru otoritesi olma kavgası vardır. Bazı Bektaşîler bu iktidar mücadelesini en uç noktaya götürüp bir milliyet çatışması olarak isimlendirmektedirler. Yüzyılın siyasal olayları da bu çekişmenin gidişatını etkilemektedir. Ashında, bu mücadele yalnızca Bektaşîliğin Çelebiler koluyla Babagan kolu arasındaki meşrutiyet mücadelesidir.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî, Çelebiler kolu, Babagan kolu, Arnavut, Arnavut İsyanı, Arnavut milliyetçiliği, İttihat ve Terakki.

Bektaşîlik 1826 yılında II Mahmud tarafından kapatılışından, 1925 yılında bütün dergahların seddine kadar 99 yıllık bir yasaklılık asrı yaşamıştır. Bu dönem gerek Bektaşîler, gerekse Bektaşîlikle ilişkili herkes için zor bir yüzyıl olmuştur. Ancak Bektaşîlik gibi kökleri yüzyıllar öncesine dayanan güçlü bir yapı yine de ayakta kalmayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin siyasi partilere dayanmadığı, yönetimin Osmanlı hanedanının elinde olduğu donemden, siyasi partilerin faaliyet gösterdiği doneme kadar, bütün tarihi sürecinde tasavvufî ekoller birer baskı grubu olarak rol oynamışlardır. Özellikle de yeniçerilerle kader birliği yapmış olan Bektaşîler, "baskı grubu" tanımlamasının tipik örneğini teşkil etmişlerdir. Yeniçeri Ocağı 1826 tari-

hinde tarihe gömüldüğü halde, Bektaşilik yaklaşık 40 yıl süren, tam anlamıyla bir yok edilme çabası karşısında bile ayakta kalmayı başarmıştır. Bu süreç sonunda bir "baskı grubu" olarak tekrar Osmanlı toplumundaki yerini almıştır. Özellikle II. meşrutiyetin ilanından sonra Bektaşi Tekkeleri, gerek İttihat ve Terakki' ile girdikleri ilişkiler çerçevesinde, gerekse devlet içerisindeki diğer baskı unsuru olan bürokrat yandaşları kanalıyla modern anlamda olmasa da, var oldukları çağın şartlarına uygun bir "baskı grubu" oluşturmuşlardır.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, o güne kadar görülmemiş bir hürriyet atmosferini teneffüs eden Osmanlı halkı, İttihat ve Terakki'nin diktatörlüğünü ilan edişine kadar aslında ne olduğunu pek iyi bilmediği serbestiyi yaşamıştır. Jön Türklerden Bektaşilere kadar kendisini "eski dönem mağduru" sayan bir çok kişi ya da grup, 1908 sonrasında ve İttihat ve Terakki'nin ilk beş yıllık döneminin ılımlı yönetiminden faydalanmak yolunda gayretler sarf etmişlerdir.

1826 yılından beri yer altında var olma mücadelesi vermekte olan Bektaşiler de bu hürriyet atmosferinden paylarına düşen havayı teneffüs etme çabası içerisine girmişlerdir. Bektaşi tekkelerinin tekrar resmen açılabilmesi için belki de en uygun zaman gelmiştir. Ancak 80 yıllık bir kesintiye uğramış bulunan tarikat hayatı, Bektaşiler bakımından tam bir keşmekeşe dönüşmüş bulunmaktadır. Pek net olmamakla birlikte Pir Evi'ndeki mücadele Arnavut isyanıyla da ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır.

Osmanlı arşiv vesikaları, Hacı Bektaş Veli Hankahında verilmekte olan iktidar mücadelesini safha safha kaydetmektedir. Postun üç ayrı talibi vardır ve bunlar taraftarlarıyla birlikte mücadelenin içindedirler. Taraflar, mücadelelerini devletten resmi onay alabilme, yani şeyhliklerini onaylatabilme yolunda vermektedirler.

19 Eylül 1326/ 2 Ekim 1910 Hacibektaş Veli Hankahı türbedarı Feyzullah Baba ve taraftarları olduğu anlaşılan Han bağı babası İsmail Baba, Balım evi babası Esseyid Ali Baba, mihmandar Ahmed Baba. Mehmed Baba, Hacı Salih Baba gibi dervişlerin müşterek olarak Bab-ı Meşihat'a gönderdikleri arzuhalde Hacı Bektaş Veli Hankahı'ndaki çekişmeler ortaya konulmaktadır. Dilekçeden anlaşıldığına göre Bektaşi dervişleri iki gruba ayrılmış bulunmaktadırlar. Mühürlerden anlaşıldığı üzere türbedar unvanına sahip bulunan Feyzullah Baba ise bu

1 İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti'nin son dönemine, bir siyasi müessesese olarak kökten değişiklikler getirmiş, bir siyasi güç olarak da egemen olmuştur. Bu örgütün ilk hali, 1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinin kurduğu ve daha sonra Paris'teki "İttihat ve Terakki Cemiyeti" ile birleşecek olan "İttihad-i Osmani" isimli kuruluştur. Bu örgüt kısa sürede II. Abdülhamid tarafından dağıtılır. "Bir 19. yüzyıl dinamik simgesi olarak asıl 'İttihat ve Terakki' 1906'da Selanik' de 3. Ordu subaylarının girişimiyle kurulur. O zaman adı 'Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'dir. İlk kurucuları on kişidir. Subaylarla bürokratların oluşturduğu kurucu grup, kısa sürede büyür ve yayılır. 1907'de Paris örgütü ile anlaşır. Önce 'Terakki ve İttihat' sonra da 'İttihat ve Terakki' adını alır." Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki*, İstanbul 1989, c. 3, s. 7.

gruplardan birinin temsilcisi durumundadır. Arzuhalde, tekke ve zaviyelerin hükümetin lutfu ve himayesi sayesinde varlıklarını korudukları vurgulanmakta ve bu tekkelerin arasında, *mevcut asrın ilerlemeleriyle (terakkiyatıyla) bir gelişmişlik tarzına (tarz-ı ma'muriyetkaraneye) haiz olmakla* emsallerinden üstün (mütefevvikü'l-emsal) olan Hacı Bektaş Veli dergahının elde ettiği gelişme derecesine (mertebe-i tekamüle) işaret edilmektedir. Bu tekkenin din sevgisi (hubb-i diyane) ve İslamiyete olan meyilleri (sevk-i islamiyet) ile kendilerini - dergahavakf eden (vakf-ı enfas eden) muhtelif yerlerde bulunan baba ve dervişleri intizam içindedirler. Ama bu gruba rekabet etmekte olan ve meşru bir hak sahibi olmadığı halde "evladiyet", "çelebilik" ve "mütevell-i vakıf" gibi isimler takınan Hacı Bektaş ahalisinden Cemaleddin Efendi, II.Abdülhamid döneminde (devr-i sabıkda) servetine dayanarak elde ettiği zorbalık gücünü (nüfuz-i mütegalibaneyi) meşrutiyet devrinde de gayri meşru maksadının temini için kullanarak dergahın gelirlerine el uzatıp haklara tecavüz etmektedir. Arzuhaldeki iddialar bu sahsın dolaylı veya dolaysız baba ve dervişlerin aleyhinde ve özellikle de tarikat hakkında iftira dolu şikayet mektupları düzenleyerek hükümete göndermekte olduğu yolundadır. Arzuhalde, Cemaleddin Efendi'nin taraftarlarının son olarak, ihtiyarlamış bulunan Şeyh Hamza Efendi'nin -Naksibendi seyhi- İstanbuldaki vekili Hasan Rıza Efendi'yi aracı olarak kullanarak, şeyhliği Feyzullah Baba'nın gasp ettiği tarzında Bab-i Mesihat'a bir dilekçe verdiklerinden şikayet edilmektedir. Feyzullah Baba ve taraftarları, Meclis-i Meşayih'dan kendilerinin dergah işlerine müdahalelerinin meni yolunda bir karar verileceğinden korkmaktadırlar ve bu durumun nahiye müdürünün tahkikatından anlaşıldığını belirtmektedirler. Arzuhalde ayrıca 22 cemaziyelahir 1314/ 1896 tarihindeki Bab-i Meşihat'ın vakıf yönetimi ve şeyhe verilecek gelirlerin birleştirilmesi (tevliyet ve meşihat cihetlerini yed-i vahid usulünün uygulanmasıyla) üzerinde toplayan Cemaleddin Efendi'nin bölgedeki maddi ve manevi nüfuzunu artırdığı kaydedilmektedir.²

Hacı Bektaş Veli Dergahı türbedarı unvanını kullanmakta olan Hacı Feyzullah Baba, 22 Ağustos 1327 / 4 Eylül 1911 tarihinde bizzat gönderdiği bir arzuhalde Hacı Bektaş Veli dergahındaki babagan ve dervişanın tamamının padişaha duacı olduklarını belirtmektedir. O da Cemaleddin Efendi'nin servetine güvenerek işlerine karıştığını beyan etmektedir. Onun iki buçuk senedir kendileri hakkında bir çok isnatlarda bulunduğunu, İstanbul'a kadar gelerek, yedi sekiz ay kendileri aleyhinde şikayetlerde bulunduğunu ifade etmektedir. Feyzullah Baba altı yedi aydır yiyecek yardımı (taamiye) alamadıklarını belirtmekte ve devletten yardım istemektedir.³ Feyzullah Baba tekkenin durumunu Rumeli'nin muhtelif yerlerindeki Bektaşî tekkelerine de bildirerek yardım istemiştir. Devlet ise Hacı

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, DH. İD, D. no: 37-2, G. no: 2, lef: 8.

3 B. O. A, DH. İD, D. no: 37-2, G no: 2, lef: 33-1, 33-2.

Bektaş Tekkesi'nden Arnavut nüfusun yoğun olarak bulunduğu Bektaşî tekkelere çekilen telgraflardan ve gönderilen mektupların mahiyetini öğrenmek istemektedir. Manastır valisi 18 Eylül 1327/1 Ekim 1911' de Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafla durumu açığa kavuşturmuş ve Hacı Bektaş tekkesinden gönderilen telgraf ve mektuplarda yalnızca yardım istendiğini belirtmiştir.⁴

Nahiye halkı, tekkedeki bu mücadeleden dolayı iki ayrı gruba ayrılmış bulunmaktadır. Gerek Celebi Cemaleddin Efendi taraftarlar ve gerekse Feyzullah Baba taraftarları birbirlerini suçlayan ifadelerle hükümete arka arkaya telgraflar çekmektedirler.⁵

Bu arada şehirde taraftan olmamakla birlikte, Hacı Bektaş Veli dergahının Bab-ı Meşihatça tayin edilmiş şeyhi olan Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi 11 Kanun-i evvel 1327/24 Aralık 1911 tarihinde Hacı Bektaş Nahiyesi müdüriyetine gönderdiği arzuhalle dergahtaki olayları kendi açısından anlatmaktadır.

Şeyhe göre, Feyzi Baba asla resmi bir sığata sahip değildir. Daha önce dergahı ele geçirmiş, burada bulunanları dergahtan kovmuş, ve kendisini de vazifesini yapmaktan men etmiştir. Dergahın mutfak masrafına (taamiyesine) el koymuş bulunmaktadır ve etrafına bir çok Arnavut doldurmuştur. Kendi fikirlerine katılmayan Türk dervişleri dergahtan çıkarmıştır ve dergahı ziyarete gelen misafirleri de içeriye almamaktadırlar.⁶ Bektaşî tekkesi - devlet ilişkilerindeki karışıklık o boyuttadır ki devletin tayin etmiş bulunduğu şeyh olan Hamza Efendi bile tarikat şeceresini çıkartarak gerçekten Nakşibendi şeyhi olduğunu ispatlamak gereği duymaktadır. Hicri 18 Receb 1310 tarihli şecerenin bir suretini devlete göndermiştir.⁷

14 Şubat 1327/27 Şubat 1911 tarihinde Ankara Valisi'nin Dahiliye Nezaretine yazmış bulunduğu bir yazıda Hacı Bektaş Veli dergahında Celebi Efendi ile bazı dergaha mensup şahıslar arasında görüşme sağlanmışsa da uzlaşma olmadığı ve bunların arasındaki lüzumsuz münakasaların süregeldiği belirtilmektedir. Vali, Feyzi Baba'nın dergahtan uzaklaştırılmasının Rumeli'de büyük problemler doğuracağını belirtmektedir. çünkü Feyzi Baba Arnavut Bektaşilerdendir. Bu arada dergahın Çelebilere de bırakılmasının uygun olmayacağını yazan Ankara Valisi, meşihat meselesinin Bab-ı Meşihatı ilgilendirdiğini belirttikten sonra, bu makama vekaleten tarafsız birinin tayinini istemektedir.⁸

1328/1912 Martına geldiği zaman Hacı Bektaş Nahiyesinde, Hacı Bektaş Veli Dergahı'ndaki iktidar mücadelesiyle ilgili olaylar gittikçe artan bir şiddetle su yüzüne çıkmış bulunmaktadır. Celebi Cemaleddin Efendi taraftarları, Feyzullah

4 B. O. A. DH. İD, D no: 37-2, G no: 2.

5 B. O. A. DH. İD, D no: 37-2, G no: 2.

6 B. O. A. DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 56.

7 B. O. A. DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 5.

8 B. O. A. DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 68.

Baba'nın Arnavutçuluk⁹ yaptığını merkeze bildirmektedirler. 21 mart 13287 3 nisan 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri İstanbul, Dersim, Sivas, Amasya ve Arabgir'de yaşayan Bektaşî dervişlerinin 92'sinin mührüyle -ki bunlardan bir kısmı aşiretlerini temsilen imzalamışlardır- arzuhalde Feyzullah Baba'nın Bektaşî tarikatını "mücerred¹⁰ ve Arnavut unsuruna münhasır" olarak gördüğünü, bu duruma ise milyonlarca Türk, Kürt ve diğer unsurlardan olan ehl-i tarikin gücendiği belirtilmektedir.¹¹ Cemaleddin Celebi ise bir yıl sonra açıkça Feyzullah Baba ve adamlarının "Arnavut İstiklal Komitesi" sergerdelerinden olduğunu iddia edecektir. Ona göre Feyzullah Efendi Arnavutluk'tan peyderpey gelmekte olan ve dergahta bulunan adamlarını artık Anadolu'nun her tarafına gönderip Arnavut devleti kurmak gayesi güdenlere yardım toplamaktadır. Bu ihtilalciler nakit paraya muhtaç oldukları için onlara para yardımı etmekte, bunu da görünüşte dergah namına yardım topluyormuş gibi yapmaktadır.(7 Mayıs 1329/1913)¹²

Devlet, bu konuyu yakından takip etmektedir. Şeyh adaylarından birinin Arnavut olması, Arnavutlukta çıkması muhtemel karışıklıkların sebebi olabileceğinden, bu hususça devleti daha dikkatli olmaya sevk etmektedir. 15 Mayıs 1328/ 28 Mayıs 1912 tarihinde Yahya Valisi Mehmed Ali Bey dahiliye nezaretine gönderdiği şifre telgrafta, Arnavutlukta Bektaşî babalarının Halveti şeyhi¹³ Hamza Efendi'nin vefatı üzerine Pir Evi'ne kendilerinden birini şeyh olarak tayin ettirmek arzusunda olduklarını yazmaktadır. Vali Ergiri Mutasarrıfının kendisine yazdığı bir telgraftan da söz etmektedir. Ergiri Mutasarrıfı üç ay boyunca sorumlu olduğu bölgeyi dolaştığını, Bektaşî babalarıyla görüşüğünü, onların Osmanlığa ve mevcut hükümete bağlı olduklarını beyan ettiklerini bildirmektedir.¹⁴

Rumeli'deki Bektaşî Babalan Feyzi Baba'ya olan desteklerini devletin muhtelif müesseselerine çektikleri telgraflarla da göstermektedirler. Tepedelen Kazasında Toyran dergahı post nişini Ahmed Baba, Kostan Dergahı postnişini Ahmed Baba, Priştine Dergahı postnişini Şaban Baba, Matuhes Karyeli Salih Baba, Ergiri Dergahı postnişini Süleyman Baba, 16 Haziran 1328'de Iskrapar'dan Evkaf Nezareti'ne, Dahiliye Nezareti'ne ve Bab-i Mesihat'e muhtevaları aynı olan birer telgraf çekmişlerdir. Hacı Bektaş Veli asitanesine evkaf hükümlerinin (ahkamu'l-evkaf) 186. sayfasındaki 384. maddeye dayanılarak Nakşibendi şeyhlerinden biri tayin edilegelmiştir. O gelene kadar bir "sükunet-i edibane içinde icra-i ayin ve

9 Bu ifadenin milliyetçilik anlamında olduğuna dair elimizde delil bulunmamaktadır; bu kelime, daha ziyade hemşericilik anlamındadır.

10 Bir dervişin hiç evlenmeyerek kendisini dergaha vakfetmesi anlamına gelen "mücerredlik", Bektaşîliğin "babagân" kolunda görülür. Çelebiler mücerredlik erkânını uygulamazlar

11 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 112.

12 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 128.

13 Doğrusu Nakşî şeyhi olmalıdır, vali tarikat ismini yanlış bilmektedir.

14 B. O. A, DH. İD, D no: 33, G no: 29.

vezaif durağı olan asitane-i pir” karışıklık, ihtiras ve nifak yeri olmuştur. Bu dönemde ayin ve ibadetlerin asli haliyle ifa edilemediği belirtilmektedir. Gönderilen telgrafta devletin 1826’dan bu yana Bektaşî tekkelerine karşı takındığı tavır son derece şiddetli bir biçimde tenkit edilmektedir. Nakşi şeyhin tayin edilmesinin bir haksızlık olduğu belirtilerek böyle bir tarikate başka bir tarikatten şeyh tayin etme durumunun tarikatlerin maddi ve manevi teşekkülleriyle uyuşmayaacağı beyan edilmektedir. Son Nakşi şeyhinin vefatıyla da artık kendilerinden bir şeyh istedikleri kaydedilmektedir. Arzu edilen bir şeyh ismi belirtilmediği halde Celebi Cemaleddin Efendinin de istenilmediğinin yazılmış olması, telgraf çekenlerin Feyzullah Baba taraftarı olduklarını ispatlamaktadır.¹⁵

Yukarıdaki arzuhaller, dergahta mücadele etmekte olan gruplardan Nakşi şeyhi Hamza Efendi’nin mücadeleden filen çekilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Mücadeleyi sürdürmekte olan gruplardan biri sık sık II. meşrutiyetle başlamış bulunan hürriyet ortamından söz etmekte ve rakiplerin istibdad döneminin adamı olmakla suçlarken diğeri ise rakiplerini Arnavutçuluk yapmakla suçlamaktadır.

Devletin bu Arnavutçuluk konusundaki telaşı yersiz değildir ve bu dönem Arnavutların “istiklal” pesinde koşarak Osmanlı Devleti’nden ayrılmak istedikleri bir dönemdir. Üstelik Arnavutluk bölgesindeki Bektaşîlerin de bu isyanda bir takım roller oynamakta oldukları tahmin edilmektedir. Ayastefanos anlaşmasından sonra Arnavutluğun kurulması için oluşturulan “Millî Bağımsızlık Hareketi” isimli hareket 10 Haziran 1878’de Prizren’de elli kadar Arnavud’un bir araya gelerek “Prizren Birliği” denilen bir birlik kurmasıyla şekillenmiştir. Arnavutlar, bu birliği oturdukları toprakları bazı kısımlarının Ayastefanos antlaşmasıyla komşu ülkelere verilmesini öngören maddeleri protesto gayesiyle kurmuşlardır. Ancak genel şikayetlerin dışında, kuzeyin Arnavutları daha çok Osmanlı Devleti içinde kazanmış oldukları bazı avantajları kaybetmemeyi, güneyin Arnavutları ise özerkliği düşünmektedirler.¹⁶

Nathalie Clayer, Güney bölgesinin hareket liderlerinden Abdul Fraşeri (1839-1892; Şemseddin Sami’nin kardeşidir) 1879’da Fraşeri tekkesinin babası Baba Aluş ile birlikte, Tosk Arnavutlarının yaşadığı güney bölgesinin bütün ileri gelen-

15 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 3, lef: 55, 56, 57; 69, 70, 71; 75, 76, 77. “Hâlbuki tarik-i ruhaniyenin esrar-i tevessülü kendilerine mevdu’ ve mahsus, ahar tarafından gayri tevîlata ba-rusuh tekif ve talimata tahammül edemez bir ahkam-i vicdaniye olduğundan gayrının müdahelatından tenzihi icab eder. Bununla beraber bir sınıf erbabına meşru olan cihetin diğeri sınıf erbabına caiz olmaması kaziyesini ve serdi bais-i suda’ olacak mehazir-i maddi ve manevîyesine binaen bir sebebi meşru’ ve makule müstenid olmayarak emsaline muhalif surette ikame edilmiş olan bu Nakşi şeyhinin oradan kaldırılması ile tarik-i Bektaşî’nin hürriyet ve serbestisini de emanetin ehline terk ve tevchihine delalet buyurulması luzumu evvel ve ahir devair-i aidesinden istihdam olunmuş?...”

16 Nathalie Clayer, “Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu”, *Toplumsal Tarih*, c. 1, S. 2, Şubat 1994, s. 58.

leriyle toplantı düzediğini belirtmektedir. Gorice yakınındaki Melsan Bektâşi tekkesinden Baba Adem de bu toplantıya katılanlardandır. Bektâşilerin kadrosunu ve ruhani yönetimini oluşturan bu toplantı, 1881'de Berat'ın güneyindeki Kusereci'de yapılan toplantılar ve benzerlerine zemin hazırlamıştır. Böylelikle milli fikirler Bektâşi Babaları tarafından köylü kütlelerine olduğu kadar, daha yüksek sosyal tabakalara ve yerel ayana mensup olan muhiplere de yayılmıştır. 1881'de liderleri tutuklanan Arnavut hareketi Bektâşilikle daha sıkı bir münasebet içine girmiştir. Jön Türk ihtilalinden çok şey bekleyen Arnavutlar umduklarını bulamamışlardır. Hareket 28 Kasım 1912'de Arnavutluğun istiklalini kazanmasına kadar devam etmiştir.¹⁷

Clayer'e göre, bu otuz yıllık dönemde Bektâşi Babaları Arnavut dilinin öğretilmesi, Arnavutça kitapların yayılması ve Arnavut okullarının açılması için çalışmışlardır. Daha sonra II. Abdülhamid bütün okulları kapatarak Arnavutça kitap okunmasını yasaklayacaktır. Bu defa Bektâşi tekkeleri bir dizi gizli okullar ağı oluşturmuşlardır. Bu Bektâşi Arnavut ağının Arnavutluk denilen toprakların dışında da destek merkezleri bulunmaktadır. Jön Türkler döneminde ise Arnavutlar Latin harfleri ve Arap harflerini kullanma kararı konusunda yoğunlaşmışlardır. Jön Türkler Glirokaster'deki tekkelerden birine kendi yandaşlarından birini göndererek hem Arap harflerinin devamı, hem de Arnavutların imparatorluk sınırları içinde kalmalarını temine çalışmışlardır. Ancak bu gayret başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁸

Clayer, daha sonraları Arnavutlar silahlı isyana kalkınca Bektâşi Babalarının bu hareketi de desteklediğini yazmaktadır. Mesela Melsan Tekkesi şeyhi Baba Hüseyin ilk milli çeteyi 1906'da kendi tekkesinde kurmuştur. Bütün Arnavut Bektâşilerini bu hareketin içinde göstermek mümkün değilse de, pek çok Bektâşi tekkesi harekette yer almıştır.¹⁹

Bu konuda arşiv belgeleri de bir hayli bilgi vermektedir. 1329 Rumi, 1911 Miladi tarihli belgeye göre Osmanlı Devleti Arnavutların silahlı isyana hazırlandıklarını haber almakta ve bu hazırlıkları takip etmektedir. Ergiri mutasarrıfı bu konuda Halveti ve Bektâşi babalarından haber aldığını, ortamın sakin olduğunun anlaşılacağını Tepedelen kaymakamına bildirmektedir. Belge Halvetilerle birlikte Bektâşi tekkelerinin bazılarının devlete istihbarat sağladığını ortaya koymaktadır.²⁰ Merkeze gelen istihbarat bilgileri bazı Bektâşi şeyhlerinin -örnek olarak Kilüsireli Ahmed baba ve arkadaşlarının- bu isyan hareketiyle ilgili olduklarını, bazılarının da -Tepedelen Bektâşi Şeyhi Ahmed baba- bu işe karışmadıklarını bildirmektedir.²¹

17 Nathalie Clayer, "Bektâşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", s. 59.

18 Aynı makale, s. 60.

19 Aynı makale, s. 61

20 B. O. A. DH. MTV. D no: 7, G no: 36, s. 12-14.

21 B. O. A. DH. MTV. D no: 7, G no: 36, s. 5/2-3-4.

Pir evindeki hadiselerin Arnavut isyanıyla ilgileri ise açıkça ortaya konulamamaktadır. Arnavutluktaki tekkelerin isyanı Pir evinin de bu isin içinde olduğu anlamına gelmemektedir. Fakat Arnavut isyanının varlığı devletin telaşlanarak soruşturma açmasına sebep olmuş, Pir Evi'ndeki iktidar mücadelesi veren gruplardan birinin de bu isyan atmosferinden yararlanarak, Arnavut Feyzi Baba'nın gücünü azaltmak ya da onu bertaraf etmek yolunda isine yaramıştır. Cemaleddin Celebi'nin iddiaları doğru bile olsa, yani Feyzullah Baba bir Arnavut isyancısı bile olsa bunu açıkça ortaya koyabilecek vesikalardan mahrum bulunmaktadır. Kaldı ki, Feyzullah Baba'nın Anadolu'nun tam ortasında, Arnavut nüfusun bulunmadığı bir bölgede böyle bir şeyi istese bile başarabilmesi mümkün değildir.

Hacı Bektaş'da Hacı Bektaş Hankah'ı Olaylarıyla ilgili Soruşturma

Devlet dergahtaki gruplardan gelen şikayetleri dikkate alarak derinliğine bir soruşturma başlatmıştır. Hacı Bektaş nahiyesinde yaşayan halka, dergahtaki tarafların şikayetleri konusunda ne düşündükleri sorulmuş ve tahkikat titizlikle derinleştirilmiştir.

Tahkikatı yapanlar ilk olarak "Hacı Bektaş dergahında bulunan Feyzi Baba'nın dergahtaki görevi nedir ve nasıl bir insandır?" sorusunu yöneltmişlerdir.

Bu soruya Hacı Bektaş Nahiyesinde oturmakta olan insanlar muhtelif cevaplar vermişlerdir. Şehir halkından Seyyid Ali oğlu İbrahim, Feyzi Baba'nın hayırsever bir kişi olduğunu, kendisinin şimdiye kadar bir kötülüğünü görmediğini belirtmekte ve babanın görevinin ise dergahta türbedarlık olduğunu ifade etmektedir. Feyzi Baba on beş senedir bu görevdedir. Sağır oğlu Cuma ise Feyzi Baba'nın önceleri tekkede aş evi babası olduğunu, simdi ise kiler babası olarak vazife gördüğünü, kendisine türbedar deniliyorsa da bu görevi başkasının ifa ettiğini kaydetmektedir. Feyzi Baba türbeyi, yalnızca hatırlı bir zat gelirse bizzat kendisi ziyaret ettirmektedir. Onun kanaatine göre baba iyi bir adamdır, bir fenalığı görülmemiştir. Yine şehir halkından Seydi Çavuş'un ifadesine göre de iyi bir adam olan Feyzi Baba tekkeye değirmen ve çeşme yaptırmıştır. Süleymanlı Hasan Ağa ise Feyzi Baba'nın postnişin olduğunu belirtmektedir. O'na göre baba bu vazifeyi Çelebi Efendi'nin müsaadesiyle yapmaktadır. Nuri bin Ali Efendi'nin ifadesine göre ise Feyzi Baba'nın türbedarlık vazifesi Sırrı Pasa'nın talimatıyla olmuştur. Bu vazife meşihatça da tasdik edilmiştir. Müderris Mehmed Hilmi Efendiye göre ise Feyzi Baba'nın dergahta hiç bir vazifesi bulunmamaktadır. Baba, bu şahsa göre yalnızca, şeyhin ve mütevellilerin vazifelerini engellemektedir.²²

İkinci olarak Hacı Bektaş nahiyesi ahalisinden "Dergah-i Şerifin Şeyh ve mütevellisinin vazifelerini yapmaktan alı konulduğunun doğru olup olmadığı" konusunda bilgi istenmiştir.

Şehir halkından bazı kişiler bu konuda hiçbir bilgisinin olmadığını, hiç bir şey işitmediğini beyan ederken bir kısım şahıslar ise, Feyzi Baba'nın, Nakşi şeyhini şeyh olarak tanımadığını ve mütevelliyi (Hacı Bektaş Veli Evladından Cemaleddin Efendi'yi) dergaha kabul etmediğini herkesin bildiğini, kendisinin de işittiğini söylemektedir. Dellal oğlu Salih ise ifadesinde önceleri dergahının idare işleri mütevellilerin ve şeyhin elinde olduğunu, her nasılsa Feyzi Baba'nın tekkeyi kendi mülkü haline getirerek (temellük ederek) mütevellilerin ve şeyhin görevlerine engel olduğunu belirtmektedir. Ona göre Şeyh Hamza Efendi (Nakşi şeyhi) bu yüzden, bir hakarete uğrama korkusuyla dergaha gelememektedir. Arab oğlu Hasan ise Salih'in düşüncesinin tersi görüştedir. Müteveli Cemaleddin Efendi geçen sene, İstanbul'a giderken ziyaret maksadıyla dergaha gelmiştir. Feyzi Baba ile birlikte Hz. Pir'i ziyaret etmişler ve baba tarafından bir kahve içmek için odaya davet edilmiştir. Ancak o acelesi olduğunu, İstan bu'dan dönüşte içeceğini beyan etmiş ama ondan sonra dergaha hiç gelmemiştir. Şeyh Hamza Efendi ise yerinden kalkamayacak kadar hasta olduğu için gelememektedir. Kendisini dergaha gelmekten kimse men etmemektedir. Bu soruyla ilgili ifadelerin en dikkat çekicisi ise Seydi Çavuş'un ifadesidir. Onun ifadesine göre derişler, Şeyh Hamza Efendi'yi, "eğer tekkeye gelirsen seni keseriz" diye korkutmuşlardır. O da tekkeye iki seneden beri gelmemektedir. Seydi Çavuş, zaten gelse de kabul edilmeyeceği görüşündedir. O'na göre, Müteveli Cemaleddin Efendi ise baba ile araları açık olduğu için tekkeye gelmemektedir. Geldiği zaman kabul edilmemesi de ihtimal dahilindedir.²³

Halka yöneltilen üçüncü soru "Arnavut derişlerin balleri nasıldır?" şeklindedir. Böyle bir soru karşısında yalnızca, Reji Muhafaza Memuru İhsan Bey ve Müderris Mehmed Hilmi Efendi Arnavud derişlerin çarşıda sarhoş dolaştıklarını söylemektedirler. Bunun dışında ifadesi alınan bütün şahıslar derişlerden bir şikayetleri olmadığını belirtmişlerdir.

Dördüncü soru ise "şimdiye kadar dergaha gelen ziyaretçilerin kabul edilmeişleri gibi bir durum oldu mu? Oldu ise ne zaman meydana geldi?" tarzındadır. Soruyu cevaplayanlardan, Seyyid Ali oğlu İbrahim, tekkeye gelenlerin kabul edildiği, şimdiye kadar kimsenin geri çevrildiğini duymadığı şeklinde ifade vermektedir. Dellal oğlu Salih ise, geçenlerde taşradan gelen 30 kişinin, Çelebi Efendinin misafiri oldukları için ziyaretten men edildiklerini çarşıda işittiğini beyan etmektedir. Diğer şahıslar da yukarıdaki iki cevabi vermişlerdir.

Beşinci olarak yöneltilen soru ise "Dergahta tesis edilerek açılan kulübün"²⁴

23 B. O. A, agv.

24 Bu ibareylettihad ve Terakki Kulübü kastedilmektedir. İttihat ve Terakki Fırkası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti birbirinden ayrılmıştır. Cemiyet de fırka ile aynı adı taşımaktadır. Fakat, fırkadan kendi nizamnamesi ile ayrılmıştır. Cemiyete demokratik bir yapı verilmiştir. En alt taban birimi kulüp-

*teşkilindeki maksat nedir? Buraya herkes kabul edilebilir mi? Üyeleri kimdir? Şu ana kadar vatanın terakki ve tealisi yolunda ne gibi icraatta bulunmuştur? sorusudur.*²⁵

İfadesine müracaat edilen şahıslardan bir kısmı ne kulübe dahil olduğunu ne de icraatından haberdar bulunduğunu söylemektedir. Dellal Oğlu Salih, kulübün vatan menfaati yönünde hiçbir hizmeti görülmediğini beyan ettikten sonra kendi adamlarından başka kimseyi oraya kabul etmedikleri için ne gibi bir işle uğraştıklarını bilinmediğini ifade etmektedir. Ona göre, yalnız cuma günleri kapıya iki Osmanlı sancağı asmaktadırlar. Bu sancaklardan başka bir şeyleri görülmemiştir. Süleymanlı Hasan Ağa ise dergahtaki kulübe kendisinin de dahil olduğunu belirttikten sonra bu kulübe bütün tekkelilerin (Bektaşilik yasak olduğu için Bektaşiler diyemiyor) kabul edildiğini ve bu kulübün vatana hizmet için kurulduğunu ifadesinde söylemektedir. Hasan Ağa ayrıca Feyzi Baba'nın kulübün başkanlığında (riyasetinde) bulunduğunu da yazmaktadır. Hacı Bektaş Nahiyesi Rüşdiyesi muallim-i evveli Ömer Eşref Efendi de bu ifadesi almanlar arasındadır ve ona göre kulübün mahiyeti meçhuldür. Vatana yararlı hizmetleri ise şimdiye kadar görülmemiştir. Hatta ilk okul yapımı için yapılan yardım müracaatı bile cevapsız kalmıştır. Reji Muhafaza Memuru ihsan Efendi ittihat Kulübü'nün, dergahın içinde meydan evi denilen yerin kapısının yukarısına açıldığını belirtmektedir.²⁶

Nakşibendi Şeyhi Hamza Efendi'nin Vefatı ve Sonrası

23 Nisan 1328 / Mayıs 1912 tarihinde ise Cemaleddin Çelebi, Dahiliye Nezaretine bir arzuhal göndererek, yukarda da söz konusu edilen iddiaları tekrarla-

lerdir. Kulüp, cemiyetin sosyal, kültürel yardımlaşma alanlarında çalışacağı örgüt birimidir. Kulüplerde çalışmak ve buralara devam etmek için, ittihatçı olmak gerekmemektedir. Kulüpler sancak ve kazalarda kurulur. Kulüpler vilayetlerdeki Heyet-i Merkeziyelere, bunlar da Merkez-i Umumiye bağlanırlar. Merkez-i Umumi yapısal hiyerarşinin en yüksek organıdır. Bk. Tunaya, *age.*, s. 201.

25 İsmail Kara'ya göre tarikatların ve şeyhlerin II. Abdülhamid'e muhalefeti ve İttihat ve Terakki'ye desteği. İslamcıların, ilmiye sınıfının muhalefet ve desteğine çok benzemektedir. Sultan Abdülhamidin bazı şeyhleri desteklemesi, tarikatlere büyük önem verdiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu yorumlarda sultanın tarikatlerden siyasi nüfuz ve gerilimleri azaltıcı bir araç olarak yararlanmasından dolayı ve tasavvuf düşüncesine bağlılığının birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Kara'ya göre Benzer şekilde cami ve tekkeler başta olmak üzere hayır kurumlarının inşası, ihyası ve tamirleri için gösterdiği hususi ilgilerin ve bu kanalları kullanarak Müslüman halkın zihninde oluşturduğu ve etkileri günümüze kadar gelen müspet kanaatlerin özellikle taşradaki ilmiye ve tarikat çevrelerinin daha çok alt katmanlarında müessir olmasını tek tarafı yorumlamak da yanlış veya eksik değerlendirmeleri artırmış gibidir. Bu dönemde pek çok şeyh sürgüne gönderilmiştir. II. meşrutiyetin ilanından sonra gerek tarikat çevrelerinin yayınladıkları mecmualarda, gerekse tarikata mensup kişilerin başka dergilerdeki yazılarında ittihat ve Terakki Cemiyeti ile meşrutiyetin övülmesi ve istibdat devrinin yerilmesine çokça rastlanır. Bk. İsmail Kara, "Tarikat Çevrelerinin ittihat ve Terakki ile Münasebetleri", *Dergâh*, S. 43, Eylül 1993, s.14.

makta, Feyzi Baba'dan şikayetçi olmaktadır. Ancak, bu arzuhalde, önemli bir hadise olarak Nakşibendi Şeyhi Hamza Efendi'nin vefat emiş olduğu; öğrenilmektedir.²⁷

Nakşibendi Şeyhi Hamza Efendi'nin vefatı, Hacı Bektaş Veli dergahındaki iktidar mücadelesinin en şiddetli dönemine girmesine sebep olmuştur. 1 Mayıs 1328/14 Mayıs 1912 tarihinde Hacı Bektaş dergahı postnişini vekili Veli ve 37 arkadaşının mühür ve imzalarıyla sadrazamlık makamına yazılan bir arzuhal bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Arzuhali gönderenler vefat eden Nakşibendi şeyhinin istibdad döneminde tayin edilmiş bulunduğunu belirtmekte ve artık *meşrutiyetin icrasını niyaz ederek* Feyzullah Baba'nın kırk senedir seccadenişin olduğunu, *ehl-i salab ve takvadan* bulunduğunu belirterek şeyh olarak tayin edilmesini istemektedirler.²⁸ "Seccadenişinlik" kavramı da daha önceki bölümlerde gördüğümüz "dede-babalık" gibi Bektaşî dervişlerinin, devletin Nakşi şeyhi tayin etmekteki ısrarını kırabilmek için icat ettikleri bir kavram olarak görülmektedir. Bu insanlar, ya Cemaleddin Efendi'yi ya da Feyzullah Baba'yı şeyh olarak baslarında görmek istemektedirler, oysa devlet, yani Bab-ı Meşihat posta bir Nakşibendiyi oturtmakta ısrar etmektedir. Ama fiilen, ister "dede baba" unvanıyla olsun, ister, "mütevelli" unvanıyla olsun, ister "türbedar" unvanıyla olsun bir Bektaşî postta oturmaktadır. Tarafların gayreti bu fiili durumu lehlerine çevirerek resmileştirmekten ibarettir. Bu çerçevede 5 Mayıs 1328 / 18 Mayıs 1912 tarihinde de Cemaleddin Çelebi'yi posta çıkartmak isteyen 62 imzalı bir arzuhal sadrazamlık makamına gönderilmiştir. Bu dervişler ve aşiret mensupları da tıpkı yukarıda söz konusu edilen ve Feyzullah Baba'nın posta ne kadar layık olduğunu ispata çalışan taraftarları gibi Cemaleddin Efendi'nin post için ne kadar ehliyetli olduğunu delillendirmeye çalışmaktadırlar.²⁹

Devlet, konuyu yakından takip etmektedir. Özellikle de taşra teşkilatındaki görevlileri vasıtasıyla, gerekli haberleri alabilmektedir. Kırşehir Mutasarrıfı Seyfizade Mehmed Nafi Bey Ankara vilayetine göndermiş bulunduğu raporda Kırşehir'de vefat eden Halveti şeyhi³⁰ yerine Bektaşî tarikatından birinin getirilmesini nahali tarafından istendiğini beyan etmektedir. Mutasarrıf daha önce tayin edilmiş bulunan Nakşibendi şeyhlerinin hiçbiri basarılı olamamış olduklarını belirtmektedir. Bu güne kadar Nakşi ayinine iştirak etmiş bulunan tek bir Bektaşî bile görülmemektedir. Ona göre böyle bir şeyde ısrar etmek yeni meşrutiyetin iç siyasetiyle de telif olunamayacak bir durumdur. Mutasarrıf raporuna ilave olarak şehir halkının Feyzullah Baba'yı şeyh olarak isteyen bir istidanamesini de eklediğini belirtmekte ve zımnen de olsa merkezden Feyzullah Baba'nın tasdikini is-

27 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 141.

28 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 3, lef: 95.

29 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 3, lef: 86.

30 Nakşi şeyhi olmalıdır, mutasarrıf tarikat ismini yanlış bilmektedir.

ter gibi görünmektedir.³¹ Devletin kurumları arasında da bir uyum görülmemektedir. Mutasarrıf hadiseye yukarıdaki gibi yaklaşırken Bab-ı Meşihat hala bir Nakşibendi şeyh vekilinin gönderilmesinden söz edebilmektedir. (14 Mayıs 1329/ 27 Mayıs 1913)³² Bab-ı Meşihat bir Nakşibendi şeyhinin posta geçirilmesi girişiminden hiç bir zaman vazgeçmemiştir. Tekkedeki gerçekliği kabule yanaşmamış, 23 Temmuz 1329 tarihinde, posta geçirilmek üzere Nakşibendi tarikatından Ahmed Şakir Efendi'yi seçmiş ve ismini şeyhülislamın onayına sunmuştur.³³

Feyzullah Baba'nın İttihat ve Terakki ile olan bağlantısı 1327/1911 olayları anlatılırken kaydedilmiş bulunmaktadır. Ancak 1328/1912 yılında da Feyzullah Efendi -İttihat ve Terakki bağlantısı devam ediyor görünmektedir. Çünkü Cemaleddin Efendi Dahiliye Nezaretine yazmış olduğu arzuhalde Feyzullah Efendi'nin şeriat ve tarikat anlayışına aykırı hallere sahip olduğunu fırkacılık yaptığını, bir İttihat ve Terakki şubesi teşkil ederek kendisi de reisliğinde bulunduğunu belirtmektedir. Feyzullah Baba bu davranışlarıyla ona göre, İslam akaidini ve sufilik yolunu (tarikati-sufiyeyi) ihlal etmekte, muzır siyasetle uğraşmaktadır. Bu arzuhalde bu alışılagelmiş şikayet cümlelerinin yanında Osmanlı Devleti sınırlarında 2 milyon Bektaşî'nin yaşadığı da iddia edilmektedir.³⁴ Bu arzuhalin yaklaşık bir yıl sonrasında 29 Mayıs 1329 tarihinde, Feyzullah Baba'nın taraftarları da karşı girişimde bulunmuşlar, Feyzullah Baba'yı överek Cemaleddin Efendi'nin dergahla ilişkisinin bulunmadığından başka, hiç bir tarikate bağlılığının da olmadığını iddia etmişlerdir.³⁵

Sonuç

Sonuç olarak şunu belirtmeliyiz ki Bektaşilik 99 yıl süren yasaklılık döneminin önemli bir kısmında gerek müntesibi bulunan devlet erkânının yardımları, gerekse meşrutî yönetimin müsamahasıyla bütün ayın ve erkânıyla faaliyet gösterebilmiştir. Ancak Bab-ı Meşihat bu tarikatın meşruiyetini hiçbir zaman onaylamamıştır. Böylece Bektaşilik hem yasaklı, hem de serbest olduğu bir dönem geçirmiştir.

Bektaşilik, yasaklı yüzyılında belki meşru sayıldığı dönemlerden daha etkili ve daha faal olmuştur. Belki de bütün gözlerin onda oluşu Bektaşiliği tarihin bu dönemine adeta damgasını vuran bir güç olarak algılamamıza sebep olmaktadır. Özellikle İstanbul-Hacıbektaş ekseninde derinleşen "babagan"- "çelebiler" çatışması Bektaşî tarikatındaki ayrılığın su üstüne çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

31 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 3, lef: 93.

32 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 137.

33 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 162.

34 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 3, lef: 79-1.

35 B. O. A, DH. İD, D no: 37-2, G no: 2, lef: 144-1.

Bektaşilik nevi şahsına münhasır bir tasavvufi ekoldür. Kimi bağluları, masonların, ittihatçıların, Türkçülerin ve Arnavut milliyetçilerinin içinde yer aldıkları gibi, kimileri devlet ideolojisine sadık kalmışlardır. Türkiye'deki Bektaşilerin İstiklal harbinde gösterdikleri yararlıklar ve Atatürkçü ideolojiye bağlılıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra Arnavut Bektaşiler de Arnavut devletinin kurulmasında rol oynamışlardır. Ancak Bektaşiliği ideolojilerin temelinde topyekun olarak görmek mümkün değildir. Bektaşiler her ne kadar şurada veya burada görüşler de asıl varoluşsal bağlamda yer aldıkları platform vahdet-i vücut temelli tasavvuftur.

Abstract

[A. Yılmaz Soyyer, "The Order of Bektashis in the Light of Archival Documents", *Tasavvuf İlmî ve akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, pp. 97-109]

At the beginning of the twentieth century and the last years of the Ottoman state, *Bektashi* lodges were banned but the members of the Bektashi order were active as much in the society. There was an intense conflict over the power amongst the Bektashi members especially at *Pir Evi*. The conflict was mainly between Feyzullah Effendi of Albanian descent, who was supported by the Unity and Progress Party, and Çelebi Cemaleddin Effendi. Some Bektashis considered that this conflict was driven by nationalist senses. The successive Albanian revolts against the Ottoman authority brought about these problems. In fact, the problem was mainly over taking control of the power between Çelebis and Babagans.

Key Words: Bektashis, Çelebis Branch, Babagans Branch, Albanian, Albanian Revolts, Albanian Nationalism, The Unity and Progress Party.